

Д-р Илија АЦЕСКИ

МАКС ВЕБЕР ЗА РЕЛИГИЈАТА

Во моето излагање ќе се обидам најнапред да го изложам Веберовото гледиште за религијата, ако воопшто е можно кај него да се сретне еден поопшт став за тоа што во суштина претставува религијата односно дали може да се говори за "суштина на религијата", се разбира во духот на неговата теорија.¹ Потоа, што е многу поопределено и во однос на што Вебер ја покажал оригиналноста на неговата теорија во социологијата на религијата, се однесува на улогата на религијата во економскиот развој на општеството, поконкретно на улогата на протестантската етика (религија) во појавата и развојот на капитализмот. Целта не е само да се претстави неговата теорија, туку и да се проблематизираат некои од неговите ставови, се разбира повеќе посредно, од анализите на автори на кои неговата теорија им била силна инспирација и поттик за истражување. Поконкретно станува збор за неговиот став за причините за појавата на капиталистичкиот дух: во сферата на економијата, односно, зошто тој се појавува само во Западна Европа како и тоа дека капиталистичкиот економски систем има длабоки корени во религијата, во еден посебен тип на религија во рамките на реформацијата, поконкретно во протестантското учење, кое се шири во 16-от век во повеќе земји од Западна Европа. И најпосле, тоа Веберовата социологија на религијата го заслужува. Накратко ќе направам една компаративна анализа на учењето на Вебер за религијата со учењето на Маркс. Тоа Вебер го заслужува и од причина што долго време во социјалистичките општества, неговите анализи за религијата не беа земани за сериозни, што говори и фактот дека скоро и да не е цитиран во ниеден труд каде се анализирани проблемите на религијата. Но тоа е друга тема.

Во петтата глава во првиот дел од "Стопанство и општество" под наслов: "Типови на религиски заедници" Вебер се откажува од намерата да даде една дефиниција за тоа што претставува религијата, односно дали може да се говори за суштина на религијата. Таква дефиниција, смета дека тешко може да се даде на почетокот, можеби тоа е можно на крајот, но на тоа како да "заборавил". Тоа не значи дека определби и кратки дефиниции за тоа што е религијата не сретнуваме на повеќе места но, тоа секогаш произлегува од контекстот на конкретната анали-

за. Вистината на науката за религијата е бесконечна, има безброј страни, моменти, каде таа се јавува во поединечни варијации, индивидуализирани облици и во таа смисла прашање е, дали може да се говори за целината на религијата односно, прашање е дали целината на религијата може да биде предмет на научно сознание. Добрите познавачи на Веберовата социологија на религијата не се убедени дека кај него може да се говори за суштина на религијата, или уште попрецизно, дали религијата е составен дел од "човековото битие", што нужно го поставува логичкото прашање за тоа што претставува "човековото битие". Се чини дека Вебер не им посветува многу внимание на прашањата од тој тип а кои, од друга страна, не му беа туѓи ни на Маркс, на пример. За него, луѓето се производители на своите претстави, идеи и во таа смисла за Маркс станува збор за вистински дејствувачки луѓе кои се условени од определен развој на своите производни сили. Религијата, како и моралот и идеологијата, немаат сопствена историја, немаат развој, туку тоа се луѓето кои го развиваат сопственото материјално производство и сопственото материјално општество. Наспроти тоа, Вебер говори за "саморазвој на религијата" односно, за секундарната улога и влијанието на другите "интересни сфери" врз религискиот развој, што е спротивно на Марксовото гледиште.

! Koja e функцијата на религијата, и дали Веберовото гледиште се разликува од Марксовото? Кај Маркс може да се сретнат барем три функции на религијата и тоа: филозофска-религијата е "општа теорија на овој свет" - популарна метафизика, егзистенцијална и компензациона функција - учењето за среќата на оној свет и за Бог како заштитник на човекот што значи психолошко надополнување за страдањата и лишеноста на овој свет. Религијата е конзервативна зошто служи за одржување на постојниот систем на експлоатација, таа е опиум на народот итн: И за Вебер функцијата на религијата е во "осмислувањето на светот" таа е еден вид "рационализација на страдањето" на човекот. Секоја потреба за спас, како што смета Вебер, е израз на некоја неволја и поради тоа социјалната и економската потчинетост, иако не исклучително но, природно е многу ефикасен извор на настанување на таа потреба. Кај привилегираните слоеви потребата од религија е содржана во "легитимноста" во психолошка смисла, дека тоа што луѓето се среќни, тоа значи дека се привилегирани и дека тоа го "заслужиле".

Она што Вебер го прави оригинален во сфаќањето за улогата на религијата е содржано во ставот дека религиските идеи се тие кои делуваат врз структурата на општеството и на световниот живот воопшто, односно, поконкретно, неговото успешно докажување на тезата

за влијанието на религијата врз развојот на модерниот капитализам, "Не станува збор за тоа дека индискиот, кинескиот или исламскиот трговец и занаетчија имаат послаб "нагон за економско богатење", од нивниот колега протестант. Вистината е отприлика спротивна на тоа: имено рационалното етичко воздржување од "тежнението за добивка" кое е специфична црта на "пуританизмот"... Причината треба да се бара во религијата, доколку тука влијание немаат и некои други политички услови... Единствено, аскетскиот протестантизам реално ја прогонил магијата, трагањето вон светот на спасението и интелектуалистичкото контемплативно "просветување" како негов највисок облик. Само тој, аскетскиот протестантизам, создал религиски мотиви за потрага по спасот со вложување на напори во "позивот" во рамките на светот - и тоа спротивно на хиндуистичката строго рационалистичка концепција на позивот. Магиската религиозност на азиските интелектуалци не довела до рационална методика на животот, заклучува Вебер во своето дело "Стопанство и општество". Големите религии на Исток не биле во состојба да развијат позитивен однос спрема работата на начин како тоа го направил аскетскиот протестантизам, што е суштинско за разбирањето на специфичниот однос на протестантизмот во однос на економскиот развој.

Некои автори Вебер го сместија во таборот на идеалистите, под изговор дека тој историјата ја толкува спротивно на материјализмот, што се разбира е погрешно, површно и како што смета Ѓуриќ, без основа. Религијата не е единствената и последна причина за сите социјални појави. Тој како и Маркс упорно се спротивставува на секое тврдење кое општествените феномени ги објаснува само врз основа на еден фактор и колку да е тој значаен. Тој бил енциклопедиски образован мислител и секое еднострано гледање му било туѓо.

Во "Протестанската етика и духот на капитализмот" Вебер констатира дека не е негова намера на местото на едно еднострано материјалистичко толкување да постави друго, исто така еднострано спиритуалистичко причинско толкување на културата и историјата. Двете се подеднакво можни но, и едното и другото подеднакво малку и служат на историската вистина, ако полагаат право да бидат крај на истражувањето а не негова подготовка.

Вебер, како што вели на едно место, не застапува никаква будалеста доктринарна теза дека капиталистичкиот дух, можел да настане само како производ на одредени влијанија на реформацијата или дури дека капитализмот како стопански систем е производ на реформацијата. Тој во суштина сака да испита и утврди само тоа: дали

и колку одредени религиозни влијанија учествувале во создавање-то и ширењето на оној дух по светот и неговата конкретна страна на културата која почива на капиталистичката основа која може да се сведе на нив (Ѓуриќ, 327). Тоа е одговорот на Вебер на сите оние кои со помош на неговата теоретска позиција се обидуваа да докажат или ги отфрлат во многубројните истражувања инспирирани од неговата книга: Протестанската етика и духот на капитализмот.

Анализата на Вебер за односот на религијата и економијата во протестантската етика и духот на капитализмот, но и во другите негови дела посветени на религијата, предизвика плодна расправа меѓу социолозите и економистите која трае и денес.

Во продолжение на анализата ќе презентирам дел од резултатите од неколку истражувања, кои беа директно инспирирани од Веберовите тези за односот на религијата и економијата.

Во студијата "Религијата и подемот на капитализмот" познатиот мислител Рајхард Тони (R.H. Töni 1979) средината на дваесетите години на 20-от век го анализира периодот меѓу 1540 -1640 година. Слично како и Вебер, но со една суштинска забелешка, причините за подемот на капитализмот Тони ги бара не само во религијата туку и во материјалните фактори.

Содржината на книгата е посветена на настанувањето на граѓанските и капиталистички економски вредности и односи во трговијата, кредитната политика и другите економски трансакции во периодот од стотина години. Овие процеси Тони ги следи на религиозен план во рамките на реформацијата и протестантското движење и идеологија и тоа во лутеранството, калвинизмот и пуританизмот. Станува збор за навистина документирана книга која е насочена кон истражување на односите во рамките на економската и културната историја на судирот на граѓанската либерална идеологија и пракса и религиозната протестанска и англиканска етика. Прашањето кое Тони си го поставил гласи: дали етичката доктрина, без разлика на нејзината основа, која е изведена од одредена културно-историска и економска формација треба и мора да има извесно влијание врз економските стандарди?

Во четвртото поглавје од книгата "Протестантското движење" во делот каде говори за стопанските вредности, што Тони го пишувал под силно влијание на Вебер ќе го констатира следното по обемната и документирана анализа: дека судир меѓу религијата и барањата на бизнисот не постои, тие одат рака под рака. Благодарение на среќниот распоред

на нештата, христијанските добрини, како што се работливоста, умереноста, трезвеноста, штедливоста, во суштина се особини од кои зависи успехот во бизнисот. Учењето, кое богатењето по пат на напорен труд го претвори во морална должност, претставува за таа генерација лавовско млеко. Клучот не е во фактот дека религијата е прогонета од практичниот живот, туку тоа што религијата нему му подготвила мермерни темели. Добриот христијанин и homo economicus-от не биле различни, заклучува Тони.

Во истражувањето на Ендрју Грили (A. Greely, 20-33, 1963) главно врз статистички материјал, на примерот на САД, меѓу другото, ќе покаже дека некои податоци не се во прилог на Веберовите тези: дека скоро еднаков процент на католици и протестанти заработуваат повеќе од 8000 долари на возраст под 45 години и дека практично нема разлика меѓу младата урбана популација во однос на верската припадност и заработувачката.

Во студијата на Гордон Маршал (G. Marshall 1991) "Веберовите тези и развојот на капитализмот во Шкотска" (издадена 1979 год.) врз основа на тезите на Вебер, авторот не наоѓа доволно материјал дека капитализмот (индустријата, економската експанзија, трговијата) не бил развиен се до 18-от век. Но, како што заклучува Маршал, сосема е можно дека калвинистичката етика го поттикнува развојот на бизнис - идеологијата, слично на она што Вебер го нарекува "духот на модерниот капитализам".

Во есејот "Протестанската етика версус духот на капитализмот" Харод Бакли (Harold Baclay 1991) доаѓа до сознанието дека протестантската етика може да биде поттик за капиталистичка експанзија. За разлика од истражувањата на Бакли, Суад Хусеин Алатас (S.H. Alatas, 1991) во статијата "Веберовите тези и Југоисточна Азија" доаѓа до сознание дека компаративните истражувања за односот на исламот и капитализмот, во услови на современа Азија, Веберовите тези не можат да бидат поткрепени.

Литература:

- Max, Weber, 1989, Protestanska etika i duh kapitalizma, "Veselin Masleša", Sarajevo
Pavičević, V., 1980, Sociologija religije, BIGZ, Beograd
Đurić, M., 1987, Sociologija Maxa Webera, (Sociološka hrestomatija), Naprijed, Zagreb
Макс, Вебер, 1976, Привреда и друштво, Просвета, Београд
R.H. Toni, 1979, Religija i uspon kapitalizma, Prosveta, Beograd

- Marshall, Gordon, 1991, The dark side of the Weber thesis: The case of Scotland, izvor, Max Weber, (1) Critical Assessment, Ed. by P. Hamilton, London-New York, Routledge and Kegan Paul
- Alatas, H. Soud, 1991, The Weber thesis and South East Asia, izvor, Edd, by P. Hamilton, Max Weber (1)
- Greely, A, 1991, The Protestant Ethic: Time for a Moratorium, izvor, P. Hamilton, Max Weber (1).